

İŞGAL VE GÖÇ: İZMİR ÖRNEĞİDoç. Dr. Cemile ŞAHİN * Doç. Dr. İsmail ŞAHİN * **ÖZET**

Bu çalışmanın amacı İzmir işgalinin yol açtığı göç hareketliliğini irdelemektir. Yunanistan 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgal etmiş ve hemen ardından işgal sahasını Batı Anadolu boyunca yaymıştır. İşgal kısa sürede bölgede kapsamlı bir göç hareketliliğine yol açmıştır. Zira işgal kuvvetleri ile Rum çeteleri sivil halka yönelik şiddetli katliamlara girişmekten geri durmamıştır. Bu zorbalığın bir nedeni işgal bölgelerinin demografik yapısını Yunanlılar lehine değiştirmektir. Dolayısıyla işgal altındaki yerli Müslüman ahalinin bölgeyi terk etmesine işgal kuvvetleri sıcak yaklaşmıştır. Bu nedenle çok sayıda Müslüman Türk malını mülkünü terk ederek Yunan zulmünden kaçmış ve Anadolu'nun daha güvenli olarak gördükleri iç kesimlerine doğru göç etmek zorunda kalmıştır. Araştırmanın odak noktasını bu göç hareketi oluşturmaktadır. Göç sürecinde Müslüman ahalinin karşılaştığı güçlükler, maruz kaldığı zulüm, göç yollarında ve yerleştikleri bölgelerde yaşadıkları zorluklar dönemin koşulları bağlamında ele alınmıştır. Son olarak işgalin sona ermesiyle göçmenlerin geri dönüş sürecine değinilmiştir. Araştırmada birincil kaynaklar gazeteler ve doğrudan konuya temas eden bilimsel eserler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmir, İşgal, Göç.

JEL Kodları: F54, N44, N94, K37

OCCUPATION AND MIGRATION: THE CASE OF İZMİR**ABSTRACT**

The aim of this study is to examine the migration mobility caused by the occupation of İzmir (1919). As known, Greece occupied İzmir on May 15, 1919 and soon afterwards they took control of the occupied area advancing towards Western Anatolia. The occupation led to an extensive migration movement in the region in a short time. Because the occupation forces and the Greek gangs did not hesitate to engage in violent massacres against the civilian population. One of the reasons of this tyranny was to change the demographic structure of the occupied territories in favor of the Greeks. Therefore, the occupation forces welcomed the Muslim population to leave the region. For this reason, many Muslim Turks fled from Greek persecution by abandoning their possessions. Most of these people had to migrate to the

* Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, İ.T.B.F., Tarih Bölümü, Balıkesir/ Türkiye, E-mail: cemilleshn@gmail.com

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara/ Türkiye, E-mail: ismailsahin@hbv.edu.tr

Makale Geçmişi/Article History

Başvuru Tarihi / Date of Application : 7 Kasım / November 2021

Düzeltilme Tarihi / Revision Date : 30 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date : 15 Aralık / December 2021

inner parts of Anatolia to find a safer place. The research deals with this migration movement caused by the occupation. The difficulties faced by the Muslim people during the migration process, the persecution they were exposed to, the difficulties they faced on their migration routes and in the regions where they settled were examined in the context of the conditions of the period. Finally, the return process of immigrants after the end of the occupation is mentioned. In the research, primary sources, historical newspapers, and scientific works regarding this issue were used.

Keywords: *İzmir, Occupation, Migration.*

JEL Codes: *F54, N44, N94, K37*

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılması, Yunanistan'a Megali İdeasını gerçekleştirme fırsatını tanımıştır. “Büyük Fikir, Büyük Ülkü” anlamına gelen Megali İdea, başlangıçta aşırı milliyetçi küçük bir zümre tarafından benimsenmiş olmasına rağmen, zamanla Yunan toplumunun tüm kesimlerine sirayet ederek, içte ve dışta emperyalist Yunan politikalarının temel amacı haline gelmiştir (Çakmak, 2007). XVIII. Yüzyıldan itibaren Megali İdea'yı gerçekleştirebilmek için çeşitli mücadeleler içerisine giren Yunanlılar, Ege Denizi'ni bir Yunan Denizi haline getirmek suretiyle, bir ayağı Asya'da, bir ayağı da Avrupa'da olan büyük bir Yunanistan İmparatorluğu'nu, Bizans-Grek İmparatorluğu'nu yeniden kurmayı hedeflemişlerdir (Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea, 1985). Bu doğrultuda öncelikle Yunan milletinin tam bağımsızlığının sağlanması, ardından da Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, Oniki Ada, Girit, Batı Anadolu, Karadeniz, Kıbrıs, İmroz, Bozcaada gibi önemli bölgeleri Osmanlı Devleti'nden kopartarak ilhak etmeyi ve nihayetinde İstanbul merkez olmak üzere Doğu Roma İmparatorluğu'nu ihya etmeyi hedeflemişlerdir (Kalelioğlu, 2008; Jaeschke, 2011). Bu düşüncenin siyasal temsilcisi ve destekçileri arasında yer alan politikacı John Kolettis, 1844 yılında Ulusal Meclis'te yaptığı konuşmada bu ülküyü, şu ifadelerle dile getirmiştir (Smith, 2002: 17):

“(...) Yunanistan Krallığı, Yunanistan değildir; Yunanistan'ın sadece bir parçası, en küçük, en yoksul bir parçasıdır. Yunanlılar, sadece Krallık içinde oturanlar değildirler, aynı zamanda Yanya'da ya da Selanik'te, Serez'de ya da Edirne'de, İstanbul ya da Trabzon'da, Girit ya da Sisam Adası'nda, Yunan tarihine ya da Yunan ırkına bağlı başka yerlerde oturanlar da Yunanlıdır. Helenizmin iki büyük merkezi vardır. İstanbul, büyük başkent bütün Yunanlıların kenti, düşü, umududur.”

Diğer yandan; İngiltere, Fransa ve Rusya gibi Avrupa devletlerinin kendi sömürgeci emelleri doğrultusunda, Yunanlıların Megali İdea ülküsünü destekleyerek, Yunanlıları kullanmalarına karşılık, Yunanlıların da Megali İdea'yı gerçekleştirebilme yolunda bu devletlerin yardımını alabilmek için, onların istekleri doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir (Demirhan, 2019; Altuğ, 1993).

Yunanlılar için de Megali İdea ülküsünün gerçekleştirilebilmesinde, İzmir ve çevresinin ele geçirilmesi önemli bir kilit noktası olarak görülmüştür. Tarih boyunca, coğrafi konumu itibarıyla farklı

bölgeler arasında önemli bir geçiş kavşağı durumunda olan İzmir bölgesi, aynı zamanda ulaşım imkanları, kültürel ve tarihi zenginliği, ekonomik ve stratejik konumu başta olmak üzere sahip olduğu birçok özellikler bakımından önemli yerleşim merkezleri arasında yer almıştır. Anadolu'nun batı ucunda Türklüğün timsali olarak kabul edilen bölge, Batı Anadolu bölgesinin kapısı ve tek dış satım merkezi niteliğinde olup, Anadolu halkı için vazgeçilmez bir öneme sahiptir (Öztoprak, 2014).

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Yunanistan, Megali İdea'yı gerçekleştirme yolunda özellikle Batı Anadolu'nun işgali için gerekli çalışmalara başlamıştır. Bu doğrultuda öncelikle, İzmir'de yayımlanan, "*Yunanlı Müslüman, Kozmos, Liberte...*" gibi Yunan gazeteleri vasıtasıyla propaganda faaliyetlerini hızlandırmıştır. Rum gazeteleri; İzmir, İstanbul, Trakya, Trabzon gibi bölgelerin Yunanistan'a ait olduğunu iddia etmeye başladıkları gibi, asayişin olmadığı, Türklerin silahlanarak Rumları öldürmeye hazırlandıkları şeklinde Osmanlı Devleti'ni ve Türkleri suçlayıcı yayınlar yapmaya gayret etmişlerdir. Yunanistan diğer yandan da İzmir merkez olmak üzere Batı Anadolu bölgesinin ilhakını gerçekleştirebilmek amacıyla, bölgede yaşayan Türkleri mecburi göçe zorlayarak, yerlerine Rumları yerleştirme yoluyla bu bölgelerde Rum nüfusunu çoğaltabilmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmuş (Sarısır, 2006; Gökçen, 2016), sahte belgelerle bölgede Rum nüfusun daha fazla olduğunu kabul ettirmeye çalışmıştır. Ayrıca Yunanistan, Rum çetelerinin yaptığı taşkınlıklar ve asayiş bozucu faaliyetlerle, bölgede iç güvenliğin sağlanamadığı gerekçesiyle, İtilaf Devletlerinin yapmayı düşündükleri işgallere hukuksal bir dayanak oluşturabilmek için Mondros Mütarekesi'ne koydukları: "*Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkı bulunması (Soysal,2000)*" şeklindeki 7. maddeye işlerlik kazandırarak, ilhakı kolaylaştırmayı planlamıştır (Çakmak, 2007; Çakmak, 2017; Durgun, 2000).

2. İZMİR'İN İŞGALİNE GİDEN SÜREÇ VE İŞGALİN BAŞLAMASI

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren ateşkes anlaşmalarından sonra, kesin barış anlaşmalarının şartlarını, Avrupa'nın durumunu ve sınırlarını, Osmanlı mirasının nasıl paylaşılacağını belirlemek amacıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Bu konferansta Yunanistan Başbakanı Venizelos, Megali İdea politikası doğrultusunda hareket ederek, Batı Anadolu ve Doğu Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması için büyük çaba göstermiş, İngiltere ve Fransa gibi devletler de menfaatleri gereği bu taleplere destek vermişlerdir. Britanya'nın Atina elçisi Elliot'un sunduğu 12 Nisan 1915 tarihli, "*...Yunanistan'a Türklere karşı savaşa katılma bedeli olarak Ocak'ta vadedilen Aydın Vilayeti dahilindeki araziyi garanti etmeye hazır olduklarını bildirirler*" (Jaeschke, 2011: 60) şeklindeki notadan da anlaşılacağı üzere, İzmir ve çevresi, hem Yunanistan hem de İtalya'ya vaat edilmiş olduğundan bu bölge, her iki devlet arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. İtalyanların 4 Mayıs 1919'da Kuşadası, 11 Mayıs 1919'da ise Marmaris, Bodrum ve Fethiye'yi işgal ederek, ardından İzmir'e ve Batı Anadolu'ya yönelmeleri, İngiltere ve Fransa'yı oldukça tedirgin etmiştir. İtalyanların Batı Anadolu bölgesini işgal etmesi durumunda, sonraki süreçte bu bölgelerden İtalyanları çıkarmanın zor olacağı, bu durumun da kendi menfaatlerine ters düşeceği gerekçesiyle İngiltere ve Fransa, başta siyasi olmak üzere

birtakım hesapları için Yunanistan'ı Akdeniz bölgesinde kendi yanlısı ve ileri bir karakol olarak görmüş, sömürgelerine giden yollarda ve bölgede güçlü bir İtalya'nın bulunmasını istemediklerinden, bölgenin kendilerine bağımlı küçük bir ülkenin elinde bulunmasını tercih ederek, bu bölgelerin Yunanistan'a katılması projesine destek vermişlerdir (Jaeschke, 2011; Demirhan, 2019; Şentürk, Yavuz, 2019). Lloyd George'un 5 Mayıs 1919 tarihinde konuyla ilgili (Çakmak, 2007: 107):

"(...) İtalyanların Doğuda, bütün davranışları şüphelidir. Batı Trablus'ta yapılan İtalyan seferi de gizlilik içinde tertiplenmişti. Şimdi de Anadolu'ya öyle bir sefer yapmalarından şüphelenmekteyim. Günün birinde, İtalyanları Anadolu'yu zapt etmiş bir halde görebiliriz. Onları, oradan çıkarmak güç olur. Rumlar öldürülmekte olduğundan Yunanlılara, İzmir'i işgal izni verilmelidir. Türkiye'de işgal kuvvetleri işini İtalyanlar Paris'e dönmeden çözmeliyiz. Mümkünse bugün öğleden sonra İtalyanlarla birlikte bu iş görüşülecek olursa, onlar daha evvel davranacaklardır."

ifadeleri ile aynı şekilde 6 Mayıs 1919'da "Türkiye'deki Rumları korumak için, Venizelos'a İzmir'e 2-3 tümen asker çıkarmak izni verilmelidir" (Çakmak, 2007: 107) şeklindeki ifadeleri, bu bölgelerin Yunanistan'a verilmesini ve Yunan işgalini desteklediklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. İtalyanların tüm itirazlarına rağmen, İngiliz ve Fransızların desteği, Yunanlıların bu konudaki çalışmaları ve hazırladıkları sahte belgeleri ABD'ye kabul ettirmeleri neticesinde, İzmir ve çevresi İtalyanlara değil, Yunanlılara bırakılmıştır. Ardından da bölgedeki Rumlara zulüm yapıldığı ve diğer yandan da İtalya'nın İzmir'i işgal etmesini önleyebilmek gibi gerekçelerle İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgal edilmesine izin verilerek, Yunanlılar desteklenmiştir. Görüldüğü gibi, İtilaf Devletlerinin İzmir bölgesinin Yunanistan tarafından işgaline izin verme kararları, kesinlikle yanlış bilgi ve iki yüzlü siyaset üzerine kurulmuş olup, kendi çıkarlarına uygun olduğu için İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalini desteklemişler ve 12 Mayıs 1919'da oybirliği ile Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasını kabul eden bir karar aldıktan sonra, bölgede Yunan işgali için gerekli altyapı hazırlıklarına başlamışlar, çıkarma öncesine kadar İtalyanları haberdar etmemişlerdir (McCarthy, 2020; Özgiray, 1993; Özgiray, 1989).

14 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı merkezi ve yerel yönetimine bir nota verilerek, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğini ve buna riayet edilmesini istemişlerdir. Ardından 15 Mayıs 1919'da İngiliz, Fransız ve Amerikan gemilerinin koruyuculuğunda İzmir önlerine gelen Yunan kuvvetleri, İzmir'i işgal etmeye başlamışlardır (Okur, Kul, 2019; Karayaman, 2007). İzmir'in işgalini, yüzlerce yıllık bir hayalin gerçekleşmesi olarak gören İzmir Rumları, Yunan birliklerini kurtarıcı olarak görmüş, büyük bir coşku ve sevinçle karşılamışlardır. İzmir'in işgaline tanıklık eden İtalyan gazeteci Ernesto Vassalo'nun, Yunan birliklerinin karaya çıkması ve yaşananlarla ilgili olarak şu ifadeleri olayları göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir (Çelebi, 2019:140-142):

"(...) Birinci tümene bağlı alayın sancağını taşıyan ilk Yunan askerinin karaya ayak bastığı an, hazır bulunan Rum kalabalık için büyük bir duygu anydı. Sonraki yüzlerce asker,

sancaktarın arkasına dizildiler. Metropolit, onları karşılamak için kutsal haçı hareket ettirdi. Dalgalanan kalabalığın tezahüratları yankılandı; askerlerin üzerine bolca çiçekler serpildi. Bunlardan bir kısmı doğaçlama dans ederken çok uzakta karaya çıkan diğerleri, Kramer Hotel'in önünde toplanıyorlardı. Sabah karaya yaklaşık 7500 Yunan askeri çıktı. Ne o gün ne de sonraki günler hiçbir Müttefik askeri karaya çıkmadı. Sadece Yunan denizcileri devriye geziyorlar. Saat 10.20'de askerler, müzik ve başlarında bayrakları ve coşkulu kalabalık Rum halkın eşliğinde kordon boyunca yürüyüşe geçtiler... Yunan askerinin, Türk subaylarının kalbi olan kışlaya ve Müslüman mahallesine doğru, müzik, bayram korteji ve başta Haç ile yaptığı yürüyüş, kışkırtıcıydı. Eğer bir direniş hazırlanmış olsaydı, bu yalnızca jandarmayla olmaz ve diğer Türk askerleri ve Müslüman halk, Yunanlıların bu gürültücü ilerleyişine karşı çıkmak için meydana silahlı olarak gelirdi... Ağaçlarla kaplı meydana bulunan iyi donanımlı yüzlerce Yunan askeri derhal düşmanlarına ateşe başladılar. Kayıpları çok az olmasına –iki Yunan askerinin öldürüldüğü konuşuluyor- rağmen Yunan birliklerinin saldırganlara karşı her türlü şiddet eylemini meşru hale getirdi. Kışlayı bombalayabilir, yakaladıkları herkesi öldürebilirlerdi. Fakat kışla ve valilik civarında bulunan az sayıda asker, aralarında çocuk ve kadınların da bulunduğu kalabalık halindeki sivil Türkler, teslim oldukları zaman, Wilson Prensipleri sayesinde Anadolu'ya ayak basmış Yunan askerlerinin yapmamaları gereken her türlü hakaretine maruz kaldılar. Ateş sona erer ermez, büyük çaplı bir Türk tutuklaması başladı. Tutuklananlar büyük ölçüde gruplar halinde, elleri başlarında, ilk ateşte yaralanıp hastaneye kaldırılan valilikten veya kışladan çıkıyorlardı. Tükürüklerle ve hakaretlerle sivri uçlu metal parçalarla veya dipçik ve kabzalarla karşılandılar. Süngülü askerlerin ortasında kaldılar. Gözaltı için hiçbir hazırlığın olmadığı Yunan gemilerine yönlendirildiler. Sık sık, üç defa 'Zito Venizelos!' diye bağırarak zorunda kaldılar. Korkmuş ve ürkmüş yaşlıların, kadınların ve Türk askerlerinin sesleri duyulabiliyordu: 'Zito Venizelos!' Sokakta esirlere yapılan işkence arttı. Rum kalabalık onlara gülüyordu. Esirler, yara bere içinde her taraflarından kan damlayarak zar zor yürüyorlar ve merhamet diliyorlardı. Yunan askerlerin arasında kıyıda yürüyen esirlerin üzerine bazı Rum evlerinin pencerelerinden tabancayla ateş ediliyordu. Asker kıyafeti giyinmiş pek çok yerli Rum, Türklere katliam yapmak için heyecan içindeydiler. Fes, öldürülme vesilesi olmuştu. Eğer Türkler çalışırken ya da teknelere kaçarken fark edilirse ateşlere hedef oluyordu. Kordon boyunca yere düşmüş –vurulmuş ya da sadece yaralı- olanların kıymetli eşyaları alınarak denize atıldılar. Ana caddede bir Rum'un, iki Yunan askerinin arasında bileklerinden kelepçeyle tutuklu bir Türk'e yaklaşıp kafasına arkadan ateş ettiğini bir müttefik subayı gördü. Rum gençleri eğleniyorlardı..."

3. İZMİR'İN İŞGALİ SIRASINDA YAŞANAN GELİŞMELER VE İŞGALİN YANSIMASI

İzmir'in işgal edileceğine yönelik söylentiler ve işgale yönelik çalışmalar, Türk halkında büyük bir tepki ve üzüntüye sebep olmuş, işgali önleyebilmek için hemen harekete geçilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Genç bir Türk subayının İtilaf Devletleri temsilcilerine söylediği (Jaeschke, 1968:572): “...Büyük bir millet olduğumuzu ve henüz ölmediğimizi lütfen biliniz. Biz belki uyur görünüyoruz fakat uyanacağız. İngiltere bir Müslüman devlettir ve büyük devlet olarak İzmir'in Yunanlılara verilmesine engel olabilir... Biz ölmedik. Karışıklıklar olacak. Belki biz de başkaları gibi öleceğiz...” şeklindeki ifadeleri ile yine aynı şekilde bir Türk generalinin subaylara yönelik (Jaeschke, 1968:572): “*Mukavemet göstermek lazım. Silahı olan, asker, jandarma ve diğerleri dağlara çıkıp çarpışsın! Ben de orada olacağım*” ifadeleri de bu tepkiyi göstermesi bakımından oldukça önemlidir. İzmir'deki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından derhal bir Redd-i İlhak komitesi kurularak, yurdun dört bir tarafına, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceğine dair (Jaeschke, 1968: 573):

“(...) İzmir ve civarı Yunanlılar tarafından ilhak edilecek. İşgal başladı. İzmir'de büyük heyecan mevcut; bugün son tarihi gününü yaşıyor. Sizden gelecek destek yegane yardımımızdır. Toplantılar tertip edin, her yerlere telgraflar gönderin ve vatan ordusuna girmek için hazırlanın! Sükûnet ve vakarınızı muhafaza edin ve hiçbir kimseyi (Hristiyan) incitmeyin.”

şeklindeki telgrafların çekilmesi, Anadolu halkının harekete geçmesi için oldukça etkili olmuştur. İzmir'in işgali, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de çalışmalarıyla kısa süre içerisinde yurt çapında büyük yankılar uyandırmış, çeşitli bölgelerde protesto edilerek, mitingler düzenlenmiştir (Selvi, 2007; Turan, 1996; Duru, 2017).

İtilaf Devletleri tarafından Mondros Anlaşması'nın 7. maddesi doğrultusunda İzmir bölgesinin Yunanlılar tarafından işgal edileceği Osmanlı yönetimine bildirilmiştir (Bostancı, 2021; Yiğit, Şahin, 2019). Aradan fazla zaman geçmeden hemen ardından işgalin gerçekleşmesi nedeniyle basında İzmir'in işgal edileceğine yönelik fazla bir haber yer almasa da sonraki süreçte işgalle birlikte yaşanan gelişmeler basın tarafından yakından takip edilmeye çalışılmıştır. Sebülürreşâd mecmuasında, “*İzmir Felaketi Karşısında*” başlığı altında yayınlanan (Sebülürreşâd, 22 Mayıs 1919):

“(...) Her Müslüman bilmeli ki, en kara günlerimizi yaşıyoruz. En muzlim, en müdhiş bir istikbâle doğru sürükleniyoruz. Müslümanlık'ın son penâhi istiklâli bî-emân darbelerle sarsılıyor. Acaba niçin? Türk ve Müslüman milleti bu kadar ağır bir cezaya müstehak mıydı? Harb-i Umûmî'yi ikad ederek beşeriyeti bir tûfân-ı hûnîne boğanlar Müslümanlar mıdır? Çünkü bize tatbik edilmek istenilen ceza, o kadar ağır, o derece mühliktir. İstanbul'suz Müslümanlık yaşayamayacağı gibi İzmir'siz de Anadolu yaşayamaz. İzmir, Anadolu'nun akciğeri, nefes borusudur. O menfez tıkandığı veya yâd ellere geçtiği gün Anadolu ölür. Türk milleti ve bununla beraber İslamiyet ne hazîn bir ufûle mahkûm olur...”

şeklindeki yazı ve yine “İzmir’in İşgali ve Âlem-i İslam” başlıklı (Sebülürreşâd, 22 Mayıs 1919):

“(…) Âlem-i İslam’ın İzmir gibi bütün Anadolu’nun hayatına hâkim bir mevki’-i mühimmin Yunanistan tarafından işgali dolayısıyla ne kadar müteessir ve Avrupa hakkında ne kadar derin şüphelere dûçâr olacağı tasavvur edilsin! İzmir, bir İslam şehridir, bir İslam vilayetinin merkezidir, Anadolu’nun en mühim mevki’-i iktisâdîsidir, medeniyet ve tarih i’tibârıyla Müslüman bir merkezdir. Böyle bir merkez-i İslâmîyi Yunanistan Devleti’nin işgaline teslim etmek, bize kalırsa, Âlem-i İslam ile alâkadâr, ehl-i İslam’ın temâyülâtına vâkıf Düvel-i Muazzama’nın hiç birinin kabul edemeyeceği bir karardır...”

yazıdan da anlaşılacağı üzere İzmir, Anadolu için vazgeçilemez bir öneme sahip olup, İzmir’in işgali Türk ve İslam dünyası için ölümle eşdeğer tutulmuştur. Yaşanan gelişmeler, İzmir’in işgali ve Milli Mücadele gibi konular, Kastamonu’da yayımlanan Açıksoz gazetesi örneğinde de görüldüğü gibi (Çetin, 2019) yerel basın tarafından, hem gerekli bilgilendirmenin yapılması, hem de birlik ve beraberliğin sağlanması adına önemle ele alınmıştır. Görüldüğü gibi İzmir’in işgali ile başlayan süreç, düşmana karşı Anadolu halkında büyük bir heyecan ve galeyana yol açarak, birlik, beraberlik ve bütünleşme adına bir kıvılcım olmuştur. Memleketi kurtarmak adına her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olan Anadolu halkı harekete geçmiş, yurdun dört bir köşesinde işgallere karşı protesto mitingleri düzenlenmiş, milli mücadele ruhu canlanmıştır (Sebülürreşâd, 22 Mayıs 1919).

4. İŞGAL SONRASI İZMİR’DE YAŞANAN GELİŞMELER

Yaklaşık 12.000 kadar askerden oluşan Yunan birlikleri 15 Mayıs 1919’da karaya çıkar çıkmaz işgal hareketlerine başlayarak, Pasaport Polis Karakolu’nu, liman kaptanlığı, sağlık kuruluşları, telgraf ve postane binalarını ele geçirmişler, haberleşmeyi kontrol altına almışlar, sokak başlarını tutan Yunan askerleri Müslüman halka yönelik tahrik, taciz ve insanlık dışı muamelelerde bulunmuşlardır (Turan, 2018; Arıkan, 1988). Ele geçirebildikleri asker, polis, jandarma ve mülki memurları da acımasızca katletmişler, yerli Rumlarla beraber Türk kadınlarının ırzlarına tecavüz etmişler, resmi kurumların kasaları ve camiler başta olmak üzere ele geçirdikleri yerleri yağmalamışlardır (Çakmak, 2007; Orhonlu, 1973). Katlettikleri çok sayıda masum Müslüman halkı denize attıklarından, sonraki günlerde denizden çok sayıda ceset çıkarılmıştır. Yunanlıların İzmir’e ayak bastıktan hemen sonra yaptıkları ölüm, yağma, gasp, katliam gibi zulüm ve vahşetler, sonraki süreçte Yunan işgalinin nasıl olacağını göstermesi bakımından önemlidir (Çelebi, 2015). Yunanlıların İzmir’i işgalinden günler öncesinde hazırlığa başlayan Rum ahalinin çoğunluğu da bu katliam ve tecavüzlere ortak olmuştur (Güçlü, 2011). Yunan mezalimleri ile ilgili olarak şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir (Çukurova, 1987: 467):

“(…) İzmir’de mezalim başladığı sırada, birçok kadın ve çocuk Ziraat Bankası girişindeki merdivenlere sığınmış, efzon erleri süngülü tüfekleriyle bu kalabalık arasına dalarak, buradaki bütün kadın ve çocukları süngülemiştir. Türklerin Yunan askerlerince öldürülmeleri dolayısıyla, bütün Kordon, kışla civarı ve hükümet binasının önü cesetlerle dolmuş, bu cesetlerden çoğu, ayaklarına ve boyunlarına demirler bağlanarak denize

atılmışlardır. Yedi sekiz yaşlarındaki çocukların da aralarında bulunduğu Mekteb-i Sultani talebeleri, izci oldukları bahanesiyle tutuklanmışlardır... Yapılan bütün bu mezalim sırasında, Bozkaya civarında dokuz, Seydiköy civarında da bazı Müslümanların açıkta bırakılan cesetlerini defne hiçbir Müslüman cesaret edememiştir. Gureba Hastanesine 200 cenaze getirilmiştir. Bir kısım Türk cesetleri, Bahribaba Parkındaki bir gereç çukuruna doldurulmuş, hapishane yakınındaki Jandarma Dairesi civarının da cenazelerle dolu olduğu görülmüştür... (s.466-467). (...)Yunan askeri tarafından yapılan işgalde, gerek Yunan askeri gerekse yerli Rum ahali tarafından İslamlara yapılan mezalim ve fecayi hiçbir memleketin düşman tarafından darben işgalinde bile görülmüş ve işitilmiş değildir..."

şeklindeki ifadeler de Yunanlıların İzmir’de yaptıkları faciaya dair düzenlenen raporların özeti mahiyetinde yazılmıştır (Çukurova, 1987). Yunanlıların sadece İzmir bölgesinde değil, Anadolu’da işgal ettikleri bölgelerde kadın, erkek, çocuk, yaşlı demeden Müslüman halka yaptıkları (Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz, 1998: 64-67):

“(...) Ateşde insan yakmak, kazığa çocuk geçirmek, dışbudak dikenleri serpilmiş harman meydanlarında bir sürü çoluk çocuğu kanlar içinde koşturmak, zincirleme dizilmiş biçare köylüleri sopa, dipçik, çizme ve mahmûz darbeleriyle öldürmek, ayaklarından asarak kan kusturuncaya kadar dövmek, karnına kızgın zeytinyağı dökmek, et ile turnakları arasına topu iğneler mihlamak, turnak sökmek, vücudun muhtelif noktalarına nâr-ı beyzâ haline getirilmiş harbi veya buna mümâsil demir parçaları yapıştırmak, koltuk altlarına kaynamış sıcak yumurta koymak..."

şeklinde sıralanabilecek insanlık dışı zulüm ve işkenceler, Anadolu’da uyguladıkları imha politikasının birer aracı olmuştur.

İzmir ve çevresinde Yunanlıların Türklere uyguladığı mezalim hakkında, Aydın ve havalisi Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı Demirci Mehmet Efe’nin 30 Ekim 1919 tarihinde verdiği bilgiler de şu şekildedir (Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, 1996: 76-77):

“(...) İşgalle birlikte Yunanlıların Türklere sıkı bir takibe aldığı, esir olarak aldıkları Müslümanları burun, kulak ve cinsel uzuvlarını kesmek suretiyle işkence yaparak öldürdükleri, çok sayıda Türkü tutuklayarak hapse attıkları ve buralarda işkence altında katlettikleri, İzmir’de İslam mahallelerini abluka altına alarak makineli tüfeklerle taradıkları, silahlı Rumların sokaklarda gösteri yaptıkları, akşam sokakta rastladıkları Türklere ateş ettikleri ve birçoğunu şehit ettikleri, evlere girerek işkence ve yağma yaptıkları, yayınlanmakta olan gazetelerin sahipleri ve yazarlarının tehdit edilip hapis ve para cezalarına çarptırıldıkları, münevver tabakanın, eşraf ve devlet memurlarının tutuklanarak dövülüp işkence yapıldığı, Ödemiş ve Tire’de Türk jandarmasının silahlarının

toplatıldığı, bazı kaza, nahiye ve köylerin halkının Yunan mezalimine daha fazla tahammül edemeyerek göç ettikleri ve çok zor şartlar altında buldukları...”

Yunanlılar, bölgede güvenliği sağlamak amacıyla başlattıklarını ileri sürdükleri işgal harekâtını, bazen Rumların katledilmesini önlemek, bazen Türkleri korumak gibi ortaya attıkları gerekçelerle, bazen de Rum çetelerinin yardımlarıyla devam ettirmişlerdir. İzmir bölgesinin işgal gerekçesi; bölgedeki Rumların Türkler tarafından katledildiği, Rumların korunmaya muhtaç bir vaziyette oldukları, dolayısıyla bölgedeki Rum ve Hıristiyan nüfusun güvenliğinin sağlanarak, Türkler tarafından katledilmelerini önlemek olarak açıklanmıştır. Hatta Lloyd George'un, “*Türkler Rumlara ateş açıyor, bu durumda Yunanistan'ın onların yardımına gitmesi normaldir*” şeklindeki beyanatları, bölgedeki Yunan işgalini desteklediklerini göstermesi açısından önemlidir (McCarthy, 2020: 278). Yunan ordusu, hazırlanan plan doğrultusunda üç koldan ilerleyerek Anadolu'nun içlerine ulaşmayı hedeflemiştir. Buna göre birinci yol; Gediz Vadisi'ni yani Menemen'den başlayarak Manisa, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir'i, ikinci yol; Menderes Vadisi'ni yani Torbalı, Bayındır ve Ödemiş'i, üçüncü yol ise; Aydın ve Nazilli'yi hedef almış ve bu bölgeleri işgal eden kolların sonrasında birleşerek doğuya doğru ilerlemesi doğrultusunda bir plan hazırlanmış, buna göre işgal hareketlerine devam edilmiştir (Tekir, Ural, 2017). Bu doğrultuda Yunan birlikleri; 17 Mayıs'ta Urla ve Çeşme'yi işgal ettikten sonra deniz yoluyla Ayvalık istikametine, İzmir'in kuzey ve doğu istikametine doğru olmak üzere üç koldan ilerlemeye devam etmişlerdir. 21 Mayıs'ta Menemen'i, 22 Mayıs'ta Selçuk, 26 Mayıs'ta Manisa, 27 Mayıs'ta Aydın, 28 Mayıs'ta Tire, 29 Mayıs'ta Turgutlu ve çıkarma yaparak Ayvalık'ı, 1 Haziran'da Ödemiş, 3 Haziran'da Nazilli, 4 Haziran'da Ahmetli ve 12 Haziran'da da Bergama'yı işgal ederek devam etmişlerdir (Çelebi, 2015).

Yunanlıların katliam, zulüm ve soykırma yönelik işgal faaliyetleri, yaşanan vahşetler (Sebîlürreşâd, C.19, 28 Mayıs 1921), Anadolu'da sert tepkilere neden olmuş, birlik ve beraberliği arttırmış, milli iradeyi güçlendirmiş ve Kuvay-ı Milliye ruhunun ortaya çıkmasını sağlayarak, Milli Mücadelenin dönüm noktalarından bir tanesini oluşturmuştur. Bu durumu Miralay Mehmet Bey'in (Kara, 2019: 343):

“(...) İzmir işgal faciası kamuoyunda derin bir tesir uyandırmıştı. İzmir'den firar veya göç etmek suretiyle gelenler, Yunan vahşet ve rezaletlerini üzüntüyle nakil ve hikâye ettikçe Türk ve Müslüman olan her ferdin ruhu isyan etmiş, memleket savunması ve namusun muhafazası için ayaklanmaya ve yeni bir cihada karar vermiş idi. Her tarafta toplantılar yapılıyor, milli heyetler kuruluyor, silahlı kuvvetler toplanıyordu...”

şeklindeki ifadelerinden de anlamak mümkündür

5. YUNAN İŞGALLERİ KARŞISINDA YAPILAN GÖÇLER

Yunanlılar, Batı Anadolu Bölgesinin etnik ve nüfus yapısını kendi lehlerine değiştirebilmek, bölgenin Türk ve Müslüman kimliğini yok edebilmek için ellerinden ne geliyorsa yapmışlardır. Bu

doğrultuda bir yandan görülmemiş katliamlar, tecavüzler ve zulümler yoluyla halkı göçe zorlayarak bu yolla nüfusu azaltmak için çalışırken, diğer yandan da Müslüman ahalinin geçim kaynaklarına, malına ve mülküne el koyarak, ekonomik yollarla da onları yok etmeye çalışmışlardır. Ayrıca toplumun önde gelen kişilerini tutuklayarak Yunanistan'a sürgüne göndermişlerdir (Tekir, Ural, 2017; Gökçen, 2016). Yunanlılar, bölgeyi Türklerden temizlemek için kullandıkları katliam ve uzaklaştırma yöntemlerini Balkan Savaşları ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da dahil olmak üzere, önceki dönemlerde de kullanmışlardır (Şimşir, 2017). Yaptıkları katliamlar, yağmalar, tecavüzler ve görülmemiş derecede imza attıkları vahşetler, yüzbinlerce Müslüman ve Türk ahalinin topraklarını terk ederek göç etmesine yol açmıştır. Batı Anadolu'yu işgal ettiklerinde de aynı yöntemleri kullanarak, Müslüman-Türk ahaliye yönelik dört koldan imha ve göç ettirme projesini uygulamaya başlamışlardır.

Yunanlılar, 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal ettikten sonra hiç vakit kaybetmeden iç kesimlere doğru ilerleyerek, Aydın ve Manisa gibi bölgeleri de ele geçirmişlerdir. Gerek İzmir, gerekse de diğer bölgelerin işgali sırasında insanlık dışı vahşetlere imza atan Yunanlıların yaptıkları mezalim ve katliamlar, yapılan propagandalar, Müslüman ahali üzerinde büyük bir korku ve paniğe yol açmıştır. Aynı uygulamaların kendi başlarına da gelmesinden korkan ahali, buldukları bölgeleri terk ederek daha güvenli buldukları iç kesimlere doğru göç etmeye başlamışlardır. Böylece, içerideki yerli Hıristiyan güçlerle ve Rum çeteleriyle işbirliği yaparak Müslüman nüfusu öldürmek ve kaçırmak yoluyla bölgede nüfus dengesini değiştirmek isteyen Yunanlıların politikaları istedikleri şekilde sonuçlanmaya başlamış, binlerce Müslüman Türk nüfus yerlerini terk etmiştir.

Batı Anadolu'da Yunan işgali ile birlikte başlayan göçlerle ilgili Justin McCarthy tarafından yapılan şu değerlendirmeler oldukça önemlidir (McCarthy, 2020: 343):

"(...) Türk mültecilerin çoğu tekrar tekrar buldukları yerden kaçmak zorunda bırakıldılar. Onların bu üst üste kaçmaları yüzünden çektikleri, Balkan savaşlarındaki mültecilerin çilelerini anımsattıyordu. Gerçekten de Aydın Vilayetinin belli sayıdaki Türk mültecileri, oraya Balkan Savaşları neticesinde gelmişlerdi. İzmir'in işgal edildiği haberi Aydın vilayetinin geri kalanında duyulduğunda, Türkler korkmaya ve Rumlar da tehditkâr davranmaya başladılar. Her iki taraf da, Türk köylerine yapılacak bir Yunan işgalinin sonucunun ne olacağını biliyordu. Türklerin birçoğu, tehlikeli olan kırsal kesimden Manisa gibi şehirlere kaçtılar. Sonradan Manisa'da gelişecek olaylar, bunun da işe yaramayacağını gösterdi ve buraya kaçanlar bir kez daha mülteci durumuna düştüler."

Görüldüğü gibi, Batı Anadolu Bölgesi, Balkanlar ve Kafkaslardan gelen muhacirlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerden olup bu insanlar, geçmişin acı tecrübelerinden Yunan işgal ve zulümlerini gayet iyi bilmeleri sebebiyle, Yunan vahşetinden kurtulabilmek için buldukları yerlerden göç etmelerinde bu acı tecrübeler de etkili olmuştur (McCarthy, 2020).

Müslüman ahalinin katliam ve tecavüzlerden kurtulabilmek amacıyla iç bölgelere yönelik başlattıkları göç hareketlerinin en çarpıcı örneklerinden birisi Bergama'dan Soma'ya yapılan göçlerdir.

Bu göçlere bölgede görevli subayların ailelerinin de katılımıyla göç hareketi farklı boyutlara taşınmıştır. Soma Belediye Reisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafnâmede, Bergama'nın işgali ve yapılan mezalimler nedeniyle elli binden fazla ahalinin mülteci durumuna düştüğü ve halkın bu zulümden kurtarılıp göç etmelerinin önlenmesi için acilen gerekli tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir (Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, 1996). Her ne kadar askeri ve mülki idareciler, bölgede nüfusu Rumların lehine değiştireceği endişesiyle bu göçlere karşı çıkarak, göçleri önlemeye yönelik birtakım tedbirler alma yoluna gitmiş olsalar da bu tedbirler etkili olmamıştır. Benzer şekilde Yunanlıların Aydın bölgesinde de yaptıkları her türlü katliam, yakıp yıkma, yağma, tecavüz hareketleri karşısında, bölge halkından kurtulabilenler Nazilli, Yenipazar, Çine ve Denizli civarlarına göç etmişlerdir. Bir süre sonra Çine ahali de Muğla'ya doğru göçe başlamıştır (Pancar, 2009; Tekir, Ural, 2017). Kuşadası K aymakamı Mehmet Bey Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Yunan ve Rum çetelerinin, İzmir'in işgaliyle birlikte Müslüman Türk ahaliye yönelik katliamlarından dolayı yüzlerce kişinin Kuşadası'nın İtalya mıntikasına ilticaya mecbur kaldıklarını bildirmiştir (Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, 1996). Yine aynı şekilde Ödemiş halkının da işgal ve mezalimler neticesinde göç etmeye başladıkları, Ödemiş'in Üzümlü, Uladı, Hacı İlyas ve Narvan köylerinde yaptıkları katliamlardan kurtulabilen seksen beş kişinin sefalet içerisinde Salihli'ye iltica ettikleri bildirilmiştir (Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, 1996). Urla ve Bergama'ya bağlı çok sayıda köyün yakılıp yağmalanmasından kurtulabilen ahali Torbalı yönüne göç etmiş ya da İtalyan temsilciliklerine sığınmıştır. Katliamlardan kurtulabilen Müslüman-Türk ahalinin göç ettiği yerler arasında bulunan Afyon bölgesine, İzmir'den üç bin civarında göçmen gelmiştir. Aynı şekilde Menemen bölgesinde de yaşanan katliamlar neticesinde bölge halkı daha güvenli buldukları yerlere göç etmiştir (Yıldırım, 2020). Harbiye Nezareti'ne verilen 5 Ekim 1919 tarihli bir raporda geçen (Pancar, 2009: 61):

“(...) Yunan işgali karşısında Aydın'dan 63.000'den fazla kişi Nazilli, Çine, Söke ve civarına, Bergama'dan 60.000'den fazla kişi Soma, Balıkesir, Kırkağaç ve havalisine muhaceret etmiş. Bunların hane, eşya, çiftlik ve tarlaları, mahsulleri tamamıyla Yunanlıların ellerinde kalmış, zavallı muhacirler her türlü şeye muhtaç halde, pek elim şerait-i hayatiye içinde bulunuyor.”

şeklindeki ifadeler, göçmenlerin durumunu anlatması bakımından oldukça önemli ve dikkat çekicidir. Nazilli Kuvay-ı Milliye Komutanlığı'nın sekreteri olan Cevat Sökmensüer'in Söke bölgesinin işgal edilmesiyle yaşanan göçlerle ilgili olarak (Çapa, 1994: 380):

“(...) Gece 4 olmuştu ki, Yunanlıların Söke'ye girmek üzere olduğu duyulmuştu. Halk paniğe uğramış, battaniyesini ve hafif tertip eşyasını sırtına vuran Menderes nehrinin kenarına dolmuş ve karşıya canlarını atmaya çalışıyordu. Bütün gece 20 kişilik sal 40'ar kişiyi ayakta balık istifi alıp karşıya geçirirken itişme neticesi geceleyin altı kadın ve çocuğun Menderes nehrine düştüğü duyuldu... Yollar Söke ve Kuşadası halkı ile dolu idi.

Menderes kenarında ele geçirdikleri halkın içinde evvelce Rumlarca kara deftere alınmış olan zenginlerle gençler, bilhassa Söke Türk Ocağına mensup olanlardan, yakaladıkları bir-iki tanesini anne ve babalarının gözleri önünde şehit ettiklerini, Koçarlı'da öğrendik. Bu hicretten istifade eden Rum eşkıyaları yanlarına daha bir çok yardımcı da alarak, Menderes sahilini takiben denize kadar, etrafa ateş açıyor ve halkımızı kırıp geçiriyordu. Diğer taraftan hicret eden memurlar Koçarlı'ya kaçıyordu.”

şeklindeki ifadeleri, bu süreçte ahalinin yaşadığı dramı bir kez daha gözler önüne sermektedir. Sefalet içerisinde yaşama tutunmaya çalışan göçmenlerin durumu gerçekten içler acısı bir halde olup, bir yanda düşman, diğer yanda ise açlık, hastalık, barınma sorunu, olumsuz iklim koşulları gibi tehlikelerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Sebilürreşâd, 20 Kasım 1919).

Yunan mezalim ve katliamları karşısında özellikle İzmir, Aydın, Bergama gibi bölgelerden daha iç kesimlere doğru göç eden Müslüman ahalinin bir kısmı kuzeye; Edremit, Bandırma, Balıkesir, Bursa, Akhisar, Soma ve Kırkağaç gibi bölgelere, bir kısmı da güneye; Kuşadası, Yenipazar, Çine, Söke, Nazilli, Denizli, Uşak ve Afyon, Dinar gibi bölgelere doğru göç etmiştir (Tekir, Ural, 2017). Göçmenlerin sayısı hakkında net bir rakam söylemek mümkün olmasa da genel olarak göç ettikleri yer itibarıyla şu rakamlar verilmektedir (Çapa,1994: 383):

“Kuzey muntkasında 17.220 göçmen bulunuyordu. Bunlar Bandırma (366 kişi), Balıkesir merkezinde (6.717), Balıkesir'in nahiyelerinde (2.653), Burhaniye (2.923), Edremit (1.309), Soma (1.029), Kırkağaç (723) ve Akhisar'da (1.500) toplanmışlardı. Güney muntkasında 33.644 göçmen vardı. Bunların buldukları yerler ve nüfusları ise şöyle idi: Karahisar 2.722, Sandıklı 389, Dinar 227, Uşak 470, Denizli 2.320 ve ayrıca 358 Rum, Nazilli 2.463 ve ayrıca 450 Rum, Yenipazar 1.700, Dalama köyü 2.583, Koçarlı 12.820, Söke 3.662, Esmek 200, Bozdoğan 204 ve Çine'de 2.884 kişi.”

9 Temmuz 1919 tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinde çıkan “İzmir Muhacirlerinin Ahvalı” başlıklı bir haberde, İzmir ve çevresinden göç eden Müslüman-Türk ahalinin yüz yirmi bin kişiye ulaştığı, Balıkesir ve çevresinde kırk bin kadar göçmen bulunduğu bildirilmiştir (Yıldırım, 2020). İzmir'in işgal edildiği 15 Mayıs 1919 tarihinden, 5 Haziran 1919 tarihine kadar yaklaşık yedi bin kadar ahali göç yollarına düşmüştür. Göçmen sayıları sadece bundan ibaret değildir. Örneğin Muğla'ya bir günde sekiz yüz kadar göçmen gelirken, Çine bölgesinde yirmi beş bin kadar göçmen tespit edilmiştir. Göçmenlerin kaçış yönlerinden biri olan Dinar bölgesine, çeşitli tarihlerde Aydın, Denizli ve Nazilli gibi bölgelerden bine yakın, Marmaris'e seksen kişi gelirken, Söke ve Koçarlı bölgelerinde de yirmi bine yakın göçmen barınmaya çalışmıştır. Ayrıca, Yunan vahşetinden en çok zarar gören bölgeler arasında bulunan Germencik'ten kaçan Müslüman-Türk ahali, Menderes kıyılarına ve İtalyan işgalindeki bölgelere göç etmiştir (Pancar, 2009). Yunanlıların işgal sahası genişledikçe, göç edenlerin sayısı daha da artarak devam etmiş ve İstanbul'a kadar uzanmıştır. İlk dönemlerde İstanbul'daki göçmenlerin çoğunluğunu

İzmir ve çevresinden göç edenler oluştururken, sonraları bunlara işgal sahalarının artmasına bağlı olarak, Bursa ve çevresi ile Trakya ve çevresinden gelen göçmenler de ilave olmuştur (Çapa, 1994).

Muhacir'in Umum Müdürlüğü tarafından, 1922 yılının Temmuz ayına kadar, Batı Anadolu bölgesinden göç edenlerin sayısı 90.058 kişi olarak açıklanmış, bunların büyük çoğunluğunun İzmit ve Antalya bölgeleri ile Afyon, Denizli ve Aydın'ın işgalden uzak kesimlerinde iskân edildikleri bildirilmiştir (Çapa,1994). Farklı bölgelerdeki göçmen sayıları (Pancar, 2009: 65): "... Aydın'dan 63.614 muhacir göç etmiş, bunlardan 3.000'i Nazilli'de, 2.700 Pazar'da, 6.000 Söğüt'de, 6.000 Çine'de, 1.500 Koçarlı Karahayt'ta, 6.000 Kuşadası'nda, 4.000 Antakya'da, Ceman 42.374 muhacir var" şeklinde de bildirilmiştir. Aynı şekilde, soykırımdan kurtulabilmek amacıyla daha iç bölgelere göç etmek zorunda kalan Müslüman ahalî sayısının ilk etapta seksen bin kişi olduğu ancak bu sayının giderek arttığı bilgisi de verilmiştir (İpek, 1996; Orhonlu, 1973).

Yunanlılar, Müslüman-Türk ahaliyi sadece katlederek ve her türlü mezalimi uygulayarak göçe zorlamakla yetinmemişler, aynı zamanda Selanik ve Makedonya gibi bölgelerden getirilen çok sayıda Rum'u bölge halkının mülklerine yerleştirmek suretiyle de onları yine muhacir durumuna düşürmüşlerdir (Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, 1996; Orhonlu, 1973). Ayrıca Yunanlıların işgal ettikleri yerleri yakıp yıkmaları neticesinde halkın açıkta kalarak barınmaması da göç etmelerinde etkili olmuştur.

Yunan katliamlarından kurtulabilmek için göç yollarına düşen Müslüman Türk ahalinin, göç sürecinde de can güvenliği olmayıp, göçmen kabileleri yine Yunanlılar tarafından basılarak katledilmişlerdir (Yıldırım, 2020).

İzmir'in işgaliyle beraber Yunanlıların Müslüman-Türk ahaliye yönelik katliam ve yok etme politikaları neticesinde Müslüman-Türk ahalinin göç etmesi, Anadolu'da büyük yankı uyandırmıştır. Sebülürreşâd dergisinde yayınlanan, "*İzmir ve Havalisinden Hicret*" adlı yazıdan da anlaşılacağı üzere, öncelikle bölgedeki Müslüman ahalinin göç etmesinin çok önemli bir olay olduğu, ancak göçe zorlayan sebeplerin, zulmün ne olduğunun tam olarak bilinemediği üzerinde durularak, hükümetin bir an önce bu konuyu araştırması ve mücbir sebepleri ortadan kaldırarak acilen halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması gerektiği bildirilmiştir. Aksi halde göç hareketlerinin devam etmesi durumunda Yunanlıların emellerine ulaşabilecekleri uyarısında bulunularak, Yunanlıların memleketimiz üzerinde hiçbir hak ve hukuklarının olmadığı ve mutlaka topraklarımızdan def edilecekleri üzerinde durulmuştur. Müslüman-Türk ahalinin göç etmesinin, kendi elimizle memleketi düşmanlara teslim etmek anlamına geldiği ifade edilen yazıda, bu durum felaket olarak nitelendirilmiştir (Sebülürreşâd, C.17, 12 Haziran 1919).

Çalışmamızın başında da değinildiği gibi, büyük devletlerin desteği ile Megali İdea hayallerini gerçekleştirebilmek için öncelikle İzmir, ardından da Batı Anadolu'da işgal hareketlerine girişen Yunanlılar, Türk nüfusa karşı bölgedeki Rum nüfusunu arttırmak yoluyla bölgenin ilhakına zemin hazırlamak amacıyla bu doğrultuda her türlü çalışmayı yapmaktan geri durmamışlardır. Bir yandan işgal sürecinde Müslüman Türk ahaliyi katliam, yağma ve tecavüzler yoluyla yok etme ve göçe zorlama, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi / Journal of Management and Economics Research*

yurtlarından kovma gibi faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan da Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı süreçlerinde bölgeden göç eden Rumları geri döndürerek, bu bölgelere yerleştirme yolunda büyük çaba sarf etmişlerdir.

Osmanlı yetkilileri ise yaşanan gelişmeler ve Yunan işgaline bağlı olarak Batı Anadolu'dan yapılan göçler karşısında, Müslüman Türk nüfusun bölgeden göçünün, bölgede Rum nüfusun üstünlüğünü sağlayacağı öngörüsüyle hareket ederek, göçü önleyebilmek adına birtakım çalışmalarda bulunmuşlardır. Öncelikle, “*İade-i Muhâcirîn Heyetleri*” olarak adlandırılan heyetler vasıtasıyla göçmenlerin geri dönmelerini sağlayabilmek amacıyla ikna çalışmalarında bulunmuşlar, ancak şartlar değiştirilemediği için bu çalışmalar başarılı olamamıştır (Çınar, 2019; Yıldırım, 2014). Ayrıca basın yoluyla da ahalinin göç etmemesi gerektiği vurgulanmıştır (Sebîlürreşâd, 12 Haziran 1919). Sonraki süreçte ise göçmenlere imkânlar ölçüsünde yardım çalışmaları yapılmıştır.

6. GÖÇMENLERE YAPILAN YARDIMLAR

Osmanlı Devleti'nin özellikle son dönemlerde Rusya ile yaptığı savaşlar, Balkan Savaşları, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda büyük toprak kayıplarına uğraması neticesinde, kaybettiği topraklardaki özellikle de Balkanlar ve Kafkasya bölgelerindeki Müslüman ahalinin çeşitli katliam ve zulümlere uğraması, bu ahalinin Anadolu'ya yönelik göç hareketlerini başlatmıştır. Giderek artan göç dalgaları karşısında Osmanlı Devleti, sahip olduğu imkânlar doğrultusunda göçmenlere sahip çıkarak, gerekli yardımları yapabilmek, göçmenlerin iskânı, işe temini, istihdam edilmeleri gibi çeşitli göçmen sorunlarıyla ilgilenmek üzere *Muhacir Komisyonları*” kurulmuştur (Erdem, 2018). Farklı dönemlerde, farklı isimler altında hizmet veren bu komisyonlardan biri de “*Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmîyesi*” olup, bu komisyon, Birinci Dünya Savaşı ve sonraki sıkıntılı dönemlerde, çok zor şartlar altında çalışmalarına devam ederek, göçmenlere gerekli yardımları yapmaya çalışmıştır (Çevik, Karakuş, 2018).

İzmir'in işgali ile başlayan ve Batı Anadolu'da artarak devam eden Yunan işgalleri karşısında, Yunan zulmünden kaçarak yollara düşen Müslüman ahali her anlamda yardıma muhtaç bir vaziyette olduğundan, bunlara yönelik gerekli yardımların yapılabilmesi için birtakım çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde *Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmîyesi*, bu göçmenlerin sevk, idare ve işlerinin sağlanması gibi konularda yardımcı olabilmek adına çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Bir yandan *İade-i Muhâcirîn Heyetleri* vasıtasıyla göçlerin önlenmesi ve göçmenlerin yerlerine dönmesi için ikna çalışmaları yapılırken, diğer yandan da göçmenlere gereken yardımlar yapmaya çalışılmıştır. Ancak ikna çalışmaları başarılı olamayınca, göçmenlerin barınma, işe, sağlık, günlük yaşamın devamı için gerekli elzem malzemelerin temini başta olmak üzere çeşitli alanlarda gerekli yardımlar yapılmıştır (Karakuş, 2018; Kıranlar, 2013). Diğer yandan, göçmenlerin bulunduğu bölgelerin yetkilileri tarafından Maliye Nezâreti'ne çeşitli dilekçeler yazılarak göçmenlerin ihtiyaçları için nakit para yardımı istenmiş ancak tam olarak istenilen netice elde edilememiştir (Pancar, 2009).

Aşâir ve Muhâcirîn Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin dışında, *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin* de göçmenlere yardım için önemli çalışmalarda bulunduğu görülmektedir. Örneğin, göçmenlere yardım adına halktan bağış toplayabilmek için birtakım organizasyonlar düzenlemek gibi çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Halkta göçmenlere yönelik bir farkındalık oluşturabilmek adına yapılan çalışmalar ve geniş çaplı yardım kampanyaları neticesinde çeşitli illerden ve toplumun çeşitli kesimlerinden göçmenler için önemli miktarda yardım toplanmıştır (Çınar, 2019). Diğer yandan *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti*, "İmdat Heyetleri" adı verilen doktor, hemşire ve diğer görevlilerden oluşan heyetler vasıtasıyla göçmen halka başta sağlık alanı olmak üzere gıda, ilaç ve çeşitli tüketim malzemeleri dağıtmış, hasta ve yaralılara yardım etmiş, ayrıca göçmen ahalinin yeri geldiğinde İstanbul'a nakledilmesinde de yardımcı olmuştur. Darülfünun öğrencileri de göçmenlere yardım toplayabilmek için çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır (Kıranlar, 2013; Yıldırım, 2020). Bunların dışında bazı yabancı devletlerin de bir takım yardımlarda bulunduğu bilinmektedir.

7. SONUÇ

İnsanlığın yaşadığı en büyük trajediler arasında sayılabilecek göç olayları ve insanların can güvenliğini sağlayabilmek adına evini, yurdunu, malını, mülkünü, sahip olduklarını terk etmek zorunda kalıp göçmen durumuna düşmesi, yaşanan her savaşla birlikte kaçınılmaz olarak ortaya çıkan önemli sonuçlar arasında yer alır.

Osmanlı Devleti, özellikle son dönemlerde aldığı yenilgiler neticesinde yaşadığı toprak kayıplarıyla beraber, kaybettiği topraklardan Anadolu'ya yönelik olarak gerçekleşen göç hareketleriyle karşı karşıya kalmıştır. Aynı şekilde, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in işgali ile başlayıp, kısa sürede Batı Anadolu'nun geneline yayılan işgal sürecinde de Yunanlıların bölgede yaptıkları katliamlar, mezalimler, yakıp yıkma ve yağma hareketleri, tecavüzler kısacası bölgede nüfus dengesini Rumların lehine değiştirebilme adına giriştikleri soykırım faaliyetleri sonucunda, göç etmekten başka çaresi kalmayan çok sayıda Müslüman ahali, göç yollarına düşmek zorunda kalmıştır.

Yunanlıların katliamlarından kaçarak daha iç bölgelere sığınmak zorunda kalan ve buralarda da çok büyük sıkıntılar içerisinde hayata tutunmak için büyük çaba sarf eden göçmenlere, imkanlar dahilinde birtakım kurumlar tarafından gerekli yardımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Yunanlıların, Kurtuluş Savaşı'nda Türk ordusu karşısında büyük bir hezimete uğrayarak Anadolu'dan çekilmesi, Yunan işgalleri neticesinde göç yollarına düşmüş olan Batı Anadolu göçmenlerinin, sığındıkları bölgelerden, memleketlerine geri dönmeleri açısından oldukça önemlidir. Ancak, Yunanlılar geri çekilirken dahi geçtikleri yerleri yakıp yıkıp yağmalamaya devam ettiklerinden, göçmenler geri döndüklerinde de hiçbir şey eskisi gibi olmamış, büyük sıkıntılarla karşılaşmışlardır. Geride bıraktıkları evleri, mal ve mülkleri yağmalanarak yok edilmiş olduğundan, bundan sonraki süreçte de uzunca bir süre daha yardıma muhtaç bir yaşam sürmek zorunda kalmışlardır. Yurtlarına geri dönen göçmenlerin kısa sürede eski yaşamlarına dönebilmeleri ve üretici konuma gelebilmeleri için

TBMM yönetimi ve bazı kuruluşlar çeşitli yardımlarda bulunmuşlardır (ayrıntılı bilgi için bkz. Özkan, 2020).

Yunan işgali sürecinde yaşanan Müslüman ahalinin “iç göç” olarak da nitelendirebileceğimiz göç hareketleri, bir yandan düşmana karşı ulusal birlik ve beraberliğin sağlanmasında etkili olurken, diğer yandan da Gayrimüslim unsurlarla Müslüman unsurların birbirinden daha kesin bir şekilde ayrılmasına ve sonraki dönemde yaşanan mübadele sürecinde de oldukça etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Altuğ, Y. (1993) “Bir Yunan Diplomataına Göre Yunanistan’ın Batı Anadolu Macerası”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 9 (27): 493-511.
- Arıkan, Z. (1988) “İşgal Dönemi İzmir Basını”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5 (13): 145-166.
- Bostancı, E. (2021) “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İzmir ve Aydın’da Yunan İşgali ve Mezalimi Üzerine İtilaf Devletleri Nezdinde Yapılan Siyasi Teşebbüsler”, Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, (2) 1: 52-81.
- Çakmak, Z. (2007) “İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi (1919-1922)”, İstanbul: Yeditepe Yayıncılık.
- Çakmak, Z. (Kış 2017/I) “Yunanistan’ın Batı Anadolu’yu İşgali Sırasında Osmanlı Rumlarını Silah Altına Alması”, Belgi Dergisi, (13): 352-361.
- Çapa, M. (1994) “Anadolu’da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler”, ATAM Dergisi, X (29): 379-389.
- Çelebi, M. (2015) “Ahenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hatıraları (1919-1922)”, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Çelebi, M. (2019) “Bir İtalyan Gazetecinin Kaleminden İzmir’in İşgali”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX / (Özel Sayı: İzmir’in İşgali): 131-154.
- Çetin, N. (2019) “Açıksöz Gazetesi’ne Göre Milli Mücadele Dönemi’nde İzmir”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX / (Özel Sayı: İzmir’in İşgali): 217-241.
- Çevik, Z. ve Karakuş, U. (2018). “Milli Mücadele Döneminde Osmanlı Hükümeti’nin İstanbul’a Gelen Batı Anadolu Mültecilerine Yardımları (1919-1922), Mediterranean Journal of Humanities, VIII / (2), 277-290.
- Çınar, S. (2019) “İzmir’in İşgali Üzerine Mülteci Durumuna Düşen Türklere Hilal-i Ahmer Cemiyeti Aracılığı İle Yapılan Nakdî Yardımlar”, Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, XIX / (Özel Sayı: İzmir’in İşgali): 243-270.
- Çukurova, B. (1987) “25 Mayıs 1919 İzmir’de Yunan Mezalimi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 3 (8): 461-472.

- Demirhan, H. (2019) “Paris Barış Konferansı’nda (1919) Yunanistan’ın Toprak Talepleri ve Batı Anadolu’nun İşgal Kararının Alınması”, *Asia Minor Studies*, 7 (2): 201-219.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı (1996) “Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi”, C.II, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Durgun, B. (2000) “İşgal Yıllarında İzmir’in Ekonomik Durumu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (10): 1-40.
- Duru, O. (2017) “Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye’nin Kurtuluş Yılları”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdem, U. (2018) “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Muhacir Komisyonları ve Faaliyetleri (1860-1923)”, Ankara: TTK Yayınları.
- Gökçen, S. (2016) “Milli Mücadele’de Yunan İşgallerinin Genel Karakteri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (23): 89-112.
- Güçlü, M. (2011/Bahar) “İzmir’in İşgaline Tanık Olan Bir Zatın Kaleminden: “İzmir’de Neler Oldu? 1336/1920” Kitapçığı Üzerine”, *ÇTTAD*, X / (22): 65-75.
- İpek, N. (1996) “Göçmen Köylerine Dair”, *Tarih ve Toplum*, 25 (150): 15-21.
- Jaeschke, G. (1968) “İngiliz Belgelerinin Işığı Altında Yunanlıların İzmir Çıkartması”, Çev. Mihin Eren, *Bellekten*, XXXII (128): 567-576.
- Jaeschke, G. (2011) “Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri”, Çev. Cemal Köprülü, Ankara: TTK Yayınları.
- Kalelioğlu, O. (2008) “Türk-Yunan İlişkileri ve Megali İdea”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (41): 105-123.
- Karayaman, M. (2007) “İzmir Valisi İzzet Bey’in Kaleminden İzmir’in İşgali”, *ÇTTAD*, VI (15): 3-18.
- Karakuş, U. (2018) “Batı Anadolu’da Yunan İşgali Nedeniyle Ortaya Çıkan Göçler (1919-1923)”, (Basılmamış Doktora Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kıranlar, S. (2013) “Savaş Yıllarında Türkiye’de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)”, Ankara: TTK Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (1985) “Türk-Yunan İlişkileri ve Megalo İdea”, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- McCarthy, J. (2020) “Ölüm ve Sürgün-Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)”, Çev. Fatma Sarıkaya, Ankara: TTK Yayınları.
- Okur, M. ve Kul, H. (2019) “İzmir’in İşgaline Dair İstanbul Basınında Çıkan Haber ve Yorumlar”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX / (Özel Sayı: İzmir’in İşgali): 175-215.

- Orhonlu, C. (1973) “Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları “Tehcir”in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Bellekten*, XXXVII (148): 485-497.
- Özgiray, A. (1989) “Yunan Amaçları ve İtilaf Devletleriyle Birlikte Türkiye Üzerine Çevirdikleri Entrikalar (1914-1919)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 1 (04): 549-561.
- Özgiray, A. (1993) “Akhisar’daki İngiliz Askeri Kontrol Subayı Yüzbaşı P. Hadkinson’un Yunan İşgal Bölgesi’ndeki İzlenimleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1 (3): 149-158.
- Özkan, K. (2020) “Yunan İşgali Sırasında Göç Eden ve Büyük Taarruz Sonrasında Memleketlerine Dönen Muhtaç Köylülere TBMM’nin Yaptığı Yardımlar”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (38): 137-166.
- Pancar, E (2009) “Yunan İşgalleri Karşısında Göç Hareketi”, *ÇTTAD*, VIII / (18-19): 55-67.
- Sarısr, S. (2006) “Yunanlıların Batı Anadolu’da Nüfus Çoğunluğunu Sağlama Gayretleri ve Yunan Hükümeti’nin Bir Genelgesi”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (37-38): 27-139.
- Sebilürreşâd. “*İzmir’in İşgali ve Âlem-i İslam*” (22 Mayıs 1919), C.16, S.416.
- Sebilürreşâd. “*İzmir Felâketi Karşısında*” (22 Mayıs 1919), C.16, S.416.
- Sebilürreşâd. “*Galeyân-ı Milli*” (22 Mayıs 1919), C.16, S.416.
- Sebilürreşâd. “*İzmir ve Havâlisinden Hicret*” (12 Haziran 1919), C.17, S.421-422.
- Sebilürreşâd. “*İzmir’in İşgâlinin Mâhiyeti Etrafında*” (12 Haziran 1919), C.17, S.417-418.
- Sebilürreşâd. “*Yüzbin Müslümanın Hayatı Tehlikededir!*” (20 Kasım 1919), C.18, S.449.
- Sebilürreşâd, “*Memâlik-i Meşgûlede Yunan Mezâlimi*” (28 Mayıs 1921), C.19, S.482.
- Selvi, H. (2007) “İşgal ve Protesto İzmir’in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919-30 Temmuz 1919)”, *İstanbul: Değişim Yayınları*.
- Smith, M. L. (2002) “Yunan Düşü”, Çev. Halim İnal. *Ankara: Ayraç Yayınları*.
- Soysal, İ. (2000) “Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)”, C.I, *Ankara: TTK Yayınları*.
- Şentürk, A. ve Yavuz, B.A. (2019) “İtalyan Basınında İzmir’in İşgali”, *Researcher: Social Science Studies*, 7 (3): 118-130.
- Şimşir, B. (2017) “Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri, Kırımlar-Kıyımlar- Göçler (1821-1913)”, *İstanbul: Bilgi Yayınları*.
- Tekir, S. ve Ural, S. (2017) “Batı Anadolu’da Yunan İşgali ve Aydın Muhacirleri (1919-1920)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (26): 125-148.
- Turan, M. (1996) “İzmir’in İşgali Üzerine”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (36): 739-753.

- Turan, O. (2018) “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Yunan Ordusu’nun İzmir’e Çıkması ve İşgale İlişkin Tanıklıklar”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XVIII / (Özel Sayı): 103-126.
- Yıldırım, H. (2014) “Mütareke Yıllarında Osmanlı Topraklarında Göçleri Önlemeye Yönelik Çabalar”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 7 (14): 71-95.
- Yıldırım, H. (2020) “Mütareke Döneminde Göç ve İskân (1918-1923)”, Ankara: TTK Yayınları.
- Yiğit, Y. ve Şahin, E. (2019) “Bir Polisin Gözünden İzmir’in İşgali”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XIX / (Özel Sayı: İzmir’in İşgali): 105-129.
- “Yunan İllerinde Zavallı Esirlerimiz” (1998), Transkripsiyon: Muhammed Sâfî, İstanbul: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı.

KATKI ORANI / CONTRIBUTION RATE	AÇIKLAMA / EXPLANATION	KATKIDA BULUNANLAR / CONTRIBUTORS
Fikir veya Kavram / <i>Idea or Notion</i>	Araştırma hipotezini veya fikrini oluşturmak / <i>Form the research hypothesis or idea</i>	Doç. Dr. Cemile ŞAHİN Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Tasarım / <i>Design</i>	Yöntemi, ölçeği ve deseni tasarlamak / <i>Designing method, scale and pattern</i>	Doç. Dr. Cemile ŞAHİN Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Veri Toplama ve İşleme / <i>Data Collecting and Processing</i>	Verileri toplamak, düzenlenmek ve raporlamak / <i>Collecting, organizing and reporting data</i>	Doç. Dr. Cemile ŞAHİN Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Tartışma ve Yorum / <i>Discussion and Interpretation</i>	Bulguların değerlendirilmesinde ve sonuçlandırılmasında sorumluluk almak / <i>Taking responsibility in evaluating and finalizing the findings</i>	Doç. Dr. Cemile ŞAHİN Doç. Dr. İsmail ŞAHİN
Literatür Taraması / <i>Literature Review</i>	Çalışma için gerekli literatürü taramak / <i>Review the literature required for the study</i>	Doç. Dr. Cemile ŞAHİN Doç. Dr. İsmail ŞAHİN

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: -

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: -